

Cartea de față reprezintă ediția a doua a volumului
Despre bolile tainice ale sufletului,
apărut pentru prima dată la Editura Sophia în 2012.

Arhimandritul Lazăr Abașidze, georgian de neam, viețuiește după rânduiala ascetică a Părinților într-un loc retras din munții Gruziei, unde nu există nici internet, nici legătură telefonică, și de unde le trimite oamenilor cuvântul său ziditor fără a da slăveii deșarte prilej de apropiere.

Cărțile arhimandritului Lazăr se adresează cititorilor contemporani. Autorul cunoaște bine atât problemele lor duhovnicești, cât și păcatele și căderile lor, dar și marea putere a pocăinței. El atrage atenția cu privire la capcanele duhovnicești care se întâlnesc mai des în calea omului modern.

Scrierile lui reprezintă discuții de la suflet la suflet cu un duhovnic iubitor, care și-a întemeiat cuvântul pe învățătura Sfinților Părinți și pe experiența Bisericii Ortodoxe.

ARHIMANDRITUL
LAZĂR ABAȘIDZE

Piedici ascunse în calea cătore mântuire

Traducere din limba rusă
Pr. Nicolae Crețu

editura
Σοφία

București

Rugăciunea Sfântului Ignatie

Doamne! Dă-ne să ne vedem păcatele noastre, așa încât mintea noastră, atrasă cu desăvârșire de luarea-aminte față de păcatele noastre, să înceteze a mai vedea greșelile aproapelui și să-i vadă pe toți, într-acest chip, buni. Dă inimii noastre să părăsească grija pierzătoare de neajunsurile aproapelui, să își unească toate grijile numai în grija pentru dobândirea curăției și sfințeniei poruncite și gătite nouă de Tine. Dă-ne nouă, celor ce ne-am întinat haina sufletului, să o albim iarăși; ea a fost deja spălată prin apele botezului, iar acum, după pângărire, aceste haine au nevoie să fie spălate prin apele lacrimilor. Dă-ne să vedem în lumina harului Tău neputințele cele de multe feluri care trăiesc în noi, înăbușind în inimă mișcările duhovnicești, aducând în ea mișcările sângelui și trupului care sunt potrivnice Împărăției lui Dumnezeu. Dă-ne marele dar al pocăinței, înaintea căruia merge și pe care îl naște marele dar al vederii păcatelor noastre. Păzește-ne, cu aceste mari daruri, de hăurile amăgirii de sine, care apare în suflet din pricina păcătoșeniei sale neluate în seamă și neînțelese și se naște din lucrările patimii dulceții și slavei deșarte, care trăiesc în el neluate în seamă și neînțelese. Păzește-ne pe noi cu aceste mari daruri în calea noastră către Tine, și dă-ne să ajungem la Tine, Cela ce chemi pe cei ce își recunosc păcătoșenia și lepezi pe cei ce se socotesc drepti, ca să Te slavoslovim în veci, într-o veșnică Ta fericire, a Singurului Dumnezeu Adevărat, Răscumpărătorul celor robiți și Mântuitorul celor pierduți. Amin.

Cuprins

Prefață	5
Ce este deosebit de important la începutul vieții duhovnicești.	11
Unde și cum învățăm pocăința	16
De cât timp este nevoie pentru vindecarea sufletului	36
Particularitățile vremurilor noastre	43
Teama de iad	53
Cum se împacă smerirea de sine cu pacea lăuntrică	62
Cum pot demonii, propunând lucruri aparent bune, să ne prindă în plasa lor.	66
Cum se deosebește binele evanghelic de binele omenesc ..	90
Când râvna noastră pentru nevoințele creștinești nu Îi este plăcută lui Dumnezeu	96
Cum este legată lucrarea creștină exterioară de cea lăuntrică	103
Cum ne putem înșela gândind că avem în noi dragoste adevărată de Dumnezeu	106
Cum ne putem înșela crezând că avem dragoste de aproapele.	115
Cum râvna sufletească și trupestă poate părea râvnă sfântă, evlavioasă.	126
Este de folos creștinului începător să-i povățuiască în credință pe cei apropiați?	128
Este de folos creștinului începător să cugete la lucrurile duhovnicești înalte?	134

Când ascultarea nu Ți este plăcută lui Dumnezeu?.....	138
Ce amăgiri se pot întâmpla în timpul rugăciunii	143
Din ce cauze apar lacrimile și când sunt folositoare	157
Ce înseamnă să lucrezi fără dreptă socotiță	162
Și smerenia poate fi falsă	176
Cum să deosebim împletirea vicleană a patimilor și cursele duhurilor rele.....	179
Încheiere	189
Un exemplu de adevărată vedere de sine a celui ce se pocăiește	194
Rugăciunea Sfântului Ignatie.	198

Comenzi:
www.librariasophia.ro

Difuzare:
SUPERGRAPH
Str. Ion Minulescu nr. 36, sector 3,
031216, București
Tel.: 021-320.61.19; fax: 021-319.10.84
e-mail: contact@supergraph.ro
www.librariasophia.ro

feresti de o asemenea amăgire de sine, să nu admiți ca el să primească oaza din pustie drept pământul făgăduinței, adică să nu-i permiți să se considere mântuit, izbăvit de pericole, când el abia a ieșit pe câmpul de luptă. Iar pentru aceasta este necesar ca, imediat după ce noul convertit se va căi de păcatele făcute mai înainte, să-i vorbim despre viclenia patimilor lăuntrice, să-i deschidem ochii asupra acelei lumi lăuntrice întunecate, cu care el urmează să se lupte, asupra acelei lumi viclene care adeseori stă sub masca virtuții și a dreptății. De aceea, este important de la început să-i descoperi starea sufletească reală, chiar dacă neplăcută.

Scopul acestei cărți este, sprijinindu-se pe îndrumările Sfinților Părinți din vechime și ale părinților timpurilor din urmă, să-i protejeze, să-i pună în gardă, să-i deștepte pe creștinii începători, arătându-le unele curse tainice ale bolilor ascunse ale sufletului, profunzimea căderii noastre și viclenia duhurilor rele, ca astfel și singuri să cerceteze și să observe unele virtuți exterioare sub care pot fi ascunse mișcări tainice ale sufletului bolnav.

Autorul

Ce este deosebit de important la începutul vieții duhovnicești

*Orice grijă de cer, dacă nu este însuflețită de pocăință,
este moartă, neadevărată.*
Sf. Ignatie Briancianinov¹

*Greșelile cine le va pricepe?
De cele ascunse ale mele curățește-mă.*
Psalmul 18

Cine a citit cu atenție îndrumările Sfinților Părinți ai Bisericii, acela, fără doar și poate, a observat că în aceste învățături se vorbește mai mult despre pocăință, despre smerenie, despre plânsul în fața lui Dumnezeu pentru păcatele proprii. Despre aceasta s-a scris atât de mult, că aproape în fiecare carte patristică poți găsi o astfel de îndrumare. Dar, oricât de straniu ar părea, în timpul nostru este omisă mai mult decât orice, denaturată și încălcată de creștini tocmai această învățătură, această lege dintre cele mai importante ale vieții duhovnicești. Și nu întâmplător!

Pe măsură ce acest veac se îndreaptă spre cumplitul său sfârșit, se apropie timpurile apostaziei generale, a înșelării

¹ Sf. Ignatie Briancianinov, *Scrisori către diferite persoane*, Scrisoarea a 33-a.

lunii de către diavol și a împătimitii generale, oamenii se afundă tot mai adânc în patimi, în păcate și rătăcirii. Prima dintre bolile acestui veac – mândria – își ridică cel mai sus capul. Apostolul Pavel¹ a spus că *în vremurile din urmă oamenii vor fi iubitori de sine, iubitori de argint, mândri, lăudăroși, trufași, hulitori, neascultători de părinți, nemulțumitori, fără cucernicie, neînduplecați, clevetitori, neînfrânați, cruzi, obraznici, îngâmfăți, iubitori mai mult de plăceri decât iubitori de Dumnezeu, având înfățișarea credinței, dar tăgăduind puterea ei* etc. Astăzi, fiecare duhovnic care se străduiește să-i ajute pe credincioșii ce vin la el, să le tămăduiască bolile suflatești, știe cât de complexă este lucrarea aceasta, cum s-au cuibărit aceste boli în sufletul oamenilor, cum toți, de la mic la mare, sunt profund afectați de mândria nebună, de slava deșartă, de iubirea de sine, cât sunt de aroganți, de supărăcioși, cât sunt de încăpățânați, de nesupuși, de neascultători, de neîncredători. În viața duhovnicească, acest lucru este foarte grav. Astăzi, foarte rar se încredințează cineva îndrumătorului său; fiecare își urmează rațiunea, iar duhovnicului i se adresează doar de formă, pentru că așa se cuvine, însă, în realitate, își pune toată încrederea doar în sine. În genere, tabloul vieții duhovnicești este astăzi foarte sărac; dacă vreunul dintre părinții din vechime s-ar uita asupra lui cu privirea sa curată, cu siguranță n-ar suporta această vedere și ar plânge cu amar pentru sufletele noastre. (Sfântul Pahomie cel Mare, care a trăit în secolul al IV-lea, a avut o vedenie de la Dumnezeu despre felul cum vor trăi ultimii dintre monahi, iar după aceasta, el a plâns mult timp, s-a întristat,

¹ II Timotei 3.

refuzând chiar să mănânce¹.) Dar noi parcă ne-am obișnuit cu această situație, parcă nici nu vedem acest dezastru. Multe patimi se întâlnesc în mediul creștin, iar oamenii le percep ca fiind inofensive și chiar amuzante, nimeni nu se sperie de ele, nu le combate, deși multe din aceste „năzbătii”ucid sufletul și seamănă moarte duhovnicească în jurul celor care sunt stăpâniți de ele, iar pe deasupra, îi infectează și pe alții cu acestea.

Din cauza unei astfel de situații dezastruoase: anume, lepădarea învățaturii drepte a Părinților Bisericii, lipsa unor adevărați îndrumători pe calea pocăinței, lipsa unei cercetări pastorale atente și experimentate asupra credincioșilor –, are loc abaterea păgubitoare de la calea mântuirii. Aceasta, întrucât creștinii pierd (sau nu găsesc) duhul real al pocăinței, privirea asupra propriei păcătoșenii, asupra căderii proprii. Este mai simplu să ne prefacem că nu vedem bine cine suntem noi, în ce relație suntem cu Dumnezeu, cum suntem în fața Lui, să nu vedem măreția Lui și să nu recunoaștem urâțenia noastră.

Ortodoxia ne oferă o viziune a acestui fapt. Însuși acest nume sfânt vorbește despre multe: a slăvi drept pe Dumnezeu, adică corect, a conștientiza măreția, slava lui Dumnezeu, a da slavă cu vrednicie acestei măreții, a-L slăvi pe Atotțiitorul, pe Creatorul cerului și al pământului, al tuturor celor văzute și nevăzute; dar această cunoaștere o putem avea doar dacă vom conștientiza căderea noastră proprie, nimicnicia, nevrednicia, și cu frică vom rosti numele lui Dumnezeu. Să-L preamărim neîncetat pe Dumnezeu și să ne smerim neîncetat pe noi înșine – iată ce este Ortodoxia!

¹ A se vedea *Viața Cuviosului Pahomie*, la data de 15 mai.

Dacă nu ne vom înăbuși mândria din suflet și dacă nu o vom călca, așa cum în icoană Arhanghelul Mihail zdrobește șarpele – pe satana (expresia Sfântului Teofan Zăvorâtul), ea va încerca să ne deformeze vederea corectă asupra sinelui și ne va prezenta căderea ca pe ceva mai puțin grav, iar calitățile noastre mai frumoase decât sunt în realitate. De aici și deformarea vederii duhovnicești: ochiul nostru devine întunecat, și astfel sufletul este cuprins de întuneric. Câte neazuri încep de aici! Dacă am privi atent la învățătura fiecărui eretic sau schismatic, am putea vedea că este plină de greșeli în ceea ce privește pocăința, modul în care Dumnezeu privește asupra inimilor noastre și cât de exigent este față de noi. Catolicii gândesc că se pot mântui doar prin faptele exterioare, crezând că își pot primi mântuirea fără curățirea adâncului inimilor; protestanții, dimpotrivă, consideră că este suficientă credința, iar faptele de pocăință nu sunt necesare, că păcatele noastre sunt răscumpărate de Iisus Hristos pe cruce și trebuie doar să crezi și să îți mărturisești credința prin cuvânt. În acest fel, se tot înmulțesc abaterile de la înțelegerea adevărată a ceea ce suntem noi, a modului cum trebuie să trăim ca să primim mila lui Dumnezeu, a ceea ce este necesar pentru mântuire.

Calea vieții duhovnicești este neobișnuit de grea. Se știe, nu este simplu să înveți pictura sau muzica, pentru aceasta fiind necesare multe eforturi, multe cunoștințe, mult exercițiu; în plus, în artă multe deprinderi se dezvoltă oarecum intuitiv, fiind chiar imposibil să le exprimi clar sau să le pătrunzi cu rațiunea. În plus, multe depind și de dascăli, de școală. Dar viața duhovnicească nu este oa-

re mai complexă, nu este oare mai tainică? Aici totul este o mare taină, aici aproape totul este invizibil. Doar ea este știința științelor, arta artelor! Cum poți să te arunci în viața duhovnicească cu fierbințeală, cu încredere de sine, după o chemare tulbure a sufletului, să te încredințezi unor sentimente necunoscute, să judeci despre mișcările lăuntrice și dispozițiile tale lăuntrice numai după gustul pe care ele îl produc în interior? În viața duhovnicească, pericolele sunt mai mari. Aici poți pierde nu numele și poziția socială, ca în exersarea artelor, ci însăși veșnicia, viața. Aici intervin cu putere durerile rele – și în interiorul nostru, și în afară; aici, pe cel care merge îl întâmpină pe cale viclenia vrăjmașilor, viclenie după viclenie, cursă după cursă. Și iată un tablou trist: marea mulțime a creștinilor devin înșelați, unii dintre ei își ies din minți, săvârșesc fapte îngrozitoare, învață, propovăduiesc minciuni. Din moment ce învățătura adevărată, patristică, ortodoxă, smerită a început să fie denaturată și chiar uitată, înșelarea ia acum forma unei situații normale, a admirației, a înfierbântării, a fanatismului, întemeiate pe amăgirea de sine, receptată ca acțiune a harului, considerată „renăscătoare a credinței”, începutul „noii ere”.

Unde și cum învățăm pocăința

Poți să înveți dreapta dispoziție spre pocăință gășind un îndrumător smerit, care să aibă în sine acel duh de zdrobire și de pocăință, și de la el să primești această suspinare mântuitoare, dătătoare de viață pentru sufletul sărac, căzut, și în același timp, și nădejdea bucuroasă în milostivirea negrăită a lui Dumnezeu. Însă, dacă nu vei întâlni un astfel de învățător, atunci se poate, deși este mai dificil, să înveți acest duh citind atent pe Sfinții Părinți ai Bisericii, străduindu-te îndeosebi să pricei de la ei această știință a smeririi de sine, a neîncrederii în propriul sine, a atitudinii atente față de toate mișcările sufletului, față de toate sentimentele, a căinței permanente, a plânsului lăuntric, a sentimentului propriei nevrednicii, a gândului trecerii vremelnice prin lumea aceasta, a conștiinței îndepărtării de Dumnezeu. Pentru aceasta trebuie citiți Părinții din vechime. Foarte bune povățuitoare sunt exemplele din viețile călugărilor din pustie, căci ei au reușit să dobândească lacrimile pocăinței și cugetarea smerită. În îndrumările Cuviosului Ioan Scărarul, egumenul din Sinai, se vorbește mult despre faptul cum, sub chipul virtuților, deseori se află patimi ascunse. O îndrumare corectă spre

pocăință o oferă și învățăturile Avvei Dorothei, ale Sfinților Varsanufie cel Mare și Ioan. O mulțime de sfaturi importante se găesc și la Părinții timpurilor mai târzii, mai ales în *Războiul nevăzut* al Sfântului Nicodim Aghioritul; foarte accesibile sunt frumoasele scrisori ale Sfântului Teofan Zăvorâtul; prin duh de pocăință se deosebesc învățăturile, scrisorile, modul de viață ale unor Părinți monahi care au trăit la sfârșitul secolului trecut și în prima jumătate a secolului nostru (sec. XX), care au suportat necazuri și persecuții nemaivăzute. Dar, îndeosebi, corespunde nevoilor vieții duhovnicești a timpului nostru, dificil după duh, după accesibilitatea înțelegerii, după frumusețea și puterea cuvântului, învățătura amănunțită, temeinică, despre viclenia duhurilor rele, despre înșelare și viclenia patimilor din cărțile Sfântului Episcop Ignatie Briancianinov. Aceasta este o învățătură concentrată a tuturor Părinților Bisericii, explicată și ușor aplicabilă la problemele vremurilor din urmă.

Redăm aici unele fragmente din cărțile acestui părinte, care privesc tema noastră, anume cum să gășim calea mântuitoare, cum să deosebim starea adevărată a simțirii lui Dumnezeu de una falsă, cum să ne păzim pe noi înșine de lingușirea ispititoare a vrăjmașului. La aceste întrebări găsim un răspuns clar și hotărât la Sfântul Ignatie:

„[...] Ascultă, iubite frate, ascultă cu ce se deosebește acțiunea înșelării de lucrarea dumnezeiască! Înșelarea, când vine la om, cu gândul sau cu fantezia, sau cu părerea fină, sau cu o apariție, văzută ochilor sensibili, sau cu glasul de sub cer, auzit de urechile sensibile, începe întotdeauna nu ca o stăpânitoare, ci ca o ademenitoare ce caută

în om acordul, de la acordul lui luând putere asupra lui. Întotdeauna acțiunea ei, că este în interiorul sau în afara omului, este o acțiune din afară; omul o poate respinge. Întotdeauna înșelarea apare inițial printr-o îndoială a inimii; nu se îndoiesc de ea cei pe care dânsa i-a stăpânit hotărât. Înșelăciunea îl linguește fin pe omul sfâșiat de păcat, nu-l smerește în ochii lui, ci, dimpotrivă, excită în el fantezia, aduce în mișcare sângele, îi insuflă părerea de sine, îl fixează în suflet pe idolul «eu».

Acțiunea dumnezeiască nu este materială: nu se vede, nu se aude, nu se așteaptă, nu este închipuită, nu poate fi explicată printr-o comparație, împrumutată din acest veac; vine, acționează tainic. La început îi arată omului păcatul lui, îl crește pe om în ochii lui, îi ține păcatul înfricoșător în fața ochilor lui, aduce sufletul la judecata de sine, îi arată căderea, această prăpastie îngrozitoare, întunecată, profundă a pierzării, în care a ajuns neamul nostru prin păcatul strămoșului Adam: apoi, puțin câte puțin¹, ne dăruiește o mai mare atenție și zdrobirea inimii în timpul rugăciunii².

„Adevărul sfânt se vestește inimii prin tăcere, liniște, claritate, pace, prin pocăință, prin adâncirea în sine, prin neîncrederea în sine, prin nădejdea mângâietoare în Dumnezeu. Minciuna, chiar dacă a împrumutat înfățișarea binelui, se cunoaște prin rușinea pe care o produce, prin lipsa de determinare, prin nestatornicia ei, prin distracție, fantezie; dar ea doar înșală inima – îi aduce satisfacție în chip linguișitor, mulțumire de sine. Această plăcere a inimii în-

¹ Să remarcăm: „puțin câte puțin”!

² Sf. Ignatie Briancianinov, *Experiențe ascetice*, vol. 2, „Strannik”, pp. 318-319.

șelate se aseamănă cu o liniște prefăcută, ce acoperă suprafața unui lac adânc, întunecat – sălașul monștrilor.

Mintea omenească nu este în stare să deosebească binele de rău; răul mascat ușor aproape întotdeauna îl înșală. Și este foarte firesc: mintea omenească este neexperimentată, iar cei care o luptă cu gândurile rele au o experiență mai mare de șapte mii de ani în luptă, în viclenie, în înșelarea sufletelor omenești. Deosebirea binelui de rău ține de inimă – este lucrarea ei. Dar din nou este nevoie de timp, fiind necesară aprofundarea poruncilor evanghelice, ca inima să dobândească finețea simțurilor pentru a deosebi ceea ce este natural de ceea ce este contrafăcut... Până când inima nu va dobândi deprinderea de a deosebi binele de rău, este foarte folositor sfatul experimentat al aproapelui – fiul Bisericii Răsăritene, singura sfântă, singura adevărată –, care caută și a găsit în supunerea față de ea fericita libertate... În afara ascultării neabătute a Bisericii nu există smerenie adevărată, nici rațiune duhovnicească adevărată; acolo este un domeniu vast, o împărăție întunecată a minciunii și a amăgirii de sine produsă de ea...¹

„[...] Scafandru se scufundă în marea adâncă să scoată de acolo o perlă prețioasă; și Sfinții Părinți s-au retras în pustiuri, unde pătrundeau adânc în sine, găseau diferite perle duhovnicești, neprețuite: smerenia după chipul lui Hristos, simplitatea pruncilor și nerăutatea, nepătimitărea asemănătoare cu cea a îngerilor, cugetarea și înțelepciunea duhovnicească – într-un cuvânt, găseau Evanghelia... Un călugăr oarecare i-a spus lui Sisoie cel Mare: «Eu mă

¹ Idem, *Propovăduirea ascetică și scrisori către mireni*, vol. 4, Scrisoarea a 11-a, pp. 445-446.

aflu în pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu.» Cuviosul Sisoe i-a răspuns: «Acest lucru nu este mare; va fi mare atunci când te vei considera mai rău decât orice făptură.»

O, înaltă îndeletnicire – pomenirea neîncetată a lui Dumnezeu! Dar această înălțime este foarte periculoasă, când scara spre ea nu este întemeiată pe piatra sigură a smereniei.

Afirmațiile Părinților sunt în concordanță cu Sfânta Scriptură: *Arderile de tot nu le vei binevoi. Jertfa lui Dumnezeu, dubul umilit: inima înfrântă și smerită Dumnezeu nu o va urgisi!*. Jertfele și arderile de tot ale oamenilor trebuie să fie întemeiate pe sentimentul sărăciei duhovnicești, pe sentimentul pocăinței. Fără acesta, ele sunt respinse de Dumnezeu.

...Nimeni, se pare, n-a pătruns într-atât în Evanghelie cât au pătruns în ea sfinții viețuitori în pustie; ei se străduiau să înfăptuiască Evanghelia prin însăși viața lor, cu înseși cugetările și percepțiile lor. Toți se distingeau prin smerenia profundă; căderea omului a fost obiectul cugetării lor, iar plânsul pentru păcatele lor a fost îndeletnicirea lor permanentă.

O direcție diferită pentru nevoință au primit asceții Bisericii Apusene și scriitorii ei din momentul despărțirii acestei Biserici de cea Răsăriteană și al căderii sale în întunericul păgubitor al ereziei... Asceții din Apus sunt atrași și îi atrag pe cititorii lor la înălțimi inaccesibile pentru un începător. Fantezia înfierbântată, deseori frenetică, înlocuiește tot ce este duhovnicesc. Această fantezie este considerată de ei drept har...

¹ Psalmul 50.

Sfinții Părinți ai Bisericii Răsăritene nu îi aduc pe cititorii lor în brațele dragostei, nici la înălțimea vedeniilor, ci la cercetarea păcatului lor, a căderii lor, la mărturisirea în fața Mântuitorului, la plâns pentru sine în fața Milostivului Creator. La început, ei ne învață să înfrânăm aspirațiile necurate ale trupului, să-l facem ușor, capabil de activitate duhovnicească; apoi se adresează minții, îi îndreaptă gândurile, înlocuindu-le pe cele de după cădere cu gândurile firii omenești înnoite, viu reprezentate în Evanghelie. Odată cu îndreptarea minții, Sfinții Părinți se îngrijesc de îndreptarea inimii, de modificarea deprinderilor și a senzațiilor ei. Să cureți inima este mai greu decât să cureți mintea: mintea, convingându-se de justetea noului gând, îl alungă ușor pe cel vechi; dar să schimbe deprinderea cu o altă deprindere, simțirea cu o altă simțire, opusă, aceasta este dificil, este o muncă permanentă, asiduă, o luptă incredibilă. Părinții exprimă ferocitatea acestei lupte astfel: „Dă sânge și ia duh!” Trebuie să omorâm toate dorințele păcătoase ale cărnii și ale sângelui, toate mișcările minții și ale inimii care depind de carne și sânge. Trebuie să îndreptăm și trupul, și mintea, și inima în direcția duhului. Sângele și nervii sunt aduși în mișcare de multe patimi: și de mânie, și de iubirea de arginți, și de lăcomie, și de slava deșartă. Mai ales ultimele două înfierbântă sângele în nevoitorii ce se nevoiesc fără să urmeze legea duhovnicească, fac din ei niște fanatici. Slava deșartă tinde mai înainte de vreme la stări duhovnicești de care omul încă nu este capabil –, din cauza necurăției sale, din cauza neprimirii adevărului – și își creează iluzii. Iar lăcomia pântecelui, împreună cu iubirea de slavă, produce în inimă mângâieri înșelătoare, min-